

ความตาย วัฒนธรรม และวิถีชีวิตหลังโควิด-19

ดุลยภาพ
ดุลยพินิจ

มีงสรรพ์ ชาวสอาด

มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ

มนุษย์เรามักหลีกเลี่ยงที่จะคิดถึงเรื่องความตาย ยิ่งคนหนุ่มสาวก็ยิ่งรู้สึกว่าความตายเป็นเรื่องไกลตัว แต่โควิด-19 จะเข้ามาเปลี่ยนความคิดของมนุษย์เราและอาจจะลามไปถึงขั้นเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเลยทีเดียวได้

การตายโดยโควิด-19 เป็นการตายที่โหดร้าย เพราะนอกจากจะต้องตายอย่างโดดเดี่ยว ไร้ญาติขาดมิตรแล้วยังอาจจะตายหมู่คือตายยกครอบครัว แต่ไม่ได้ตายทันทีเหมือนถูกฆาตกรรม แต่จะค่อยๆ ตายไปทีละคนๆ ในเวลาไล่เลี่ยกัน ถ้ามีโอกาสได้ตายในโรงพยาบาลก็นับว่าผู้ตายมีโชค ในบางประเทศ

ตอนนี้มีการพบศพผู้ตายในบ้านและในรถเพราะโรงพยาบาลรับไม่ไหว ข้อมูลและการสื่อสารเรื่องความตายอันเกิดจากโควิด-19 เช่น การเห็นภาพรถทหารมารับศพไปก็ตี เห็นตู้เย็นใส่ศพวางเรียงกันเป็นแถวก็ตี ทำให้ผู้คนในนานาประเทศเกิดความหดหู่และความกลัวขึ้น

แต่เรื่องที่จะสะกิดใจคนทั้งโลกก็คือว่า ทำไมโลกตะวันตกจึงดูเหมือนจะจัดการกับโควิด-19 ได้ยากกว่าโลกตะวันออก และดูเหมือนว่าวัฒนธรรมตะเกียบของประเทศจีน ได้หวั่น เวียดนาม ฮองกง และเกาหลีใต้จะมีความได้เปรียบในการจัดการปัญหา มีผู้อธิบายว่าตะวันออกไม่มีวัฒนธรรมของการตกท้ายด้วยการกอดจูบ รวมทั้งส่วนใหญ่ไม่ใส่รองเท้าเข้าบ้าน บ้างก็ว่ามนุษย์ในซีกโลกตะวันออกเป็นมนุษย์ที่เชื่อฟังคำสั่งมากกว่ามนุษย์ในโลกตะวันตก สาเหตุเป็นเพราะอะไรก็ไม่แน่ใจว่าเป็นเพราะวัฒนธรรมหรือเป็นเพราะระบบสังคมและการเมืองที่ยอมรับอำนาจเป็นใหญ่

บ้างก็ว่าโลกตะวันตกมองโรคระบาดว่าเป็นปัญหา

ของประเทศด้อยพัฒนา จึงเกิดความประมาทและไม่มีระบบรองรับที่ทันการณ์ แม้ว่าจะดับความเจริญและความสามารถในด้านสาธารณสุขจะสูงมากก็ตาม แต่เป็นระบบสาธารณสุขสำหรับคนรวยไม่ใช่ระบบที่รองรับการระบาดในระดับมูลฐานสำหรับทุกคน

งานวิจัยเรื่องอนาคตกับความตายของ ผศ. ดร.ภาววิภา ศรีรัตนบัลลังก์ จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งสนับสนุนโดยแผนงานคนไทย 4.0 ของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้คำอธิบายทางวิชาการที่น่าสนใจว่าสังคมที่ปฏิเสธการตายเช่นสังคมตะวันตกเป็นสังคมที่ไม่สามารถรับมือกับความตายที่เข้ามาอย่างเฉียบพลันได้ ซึ่งขออรรถาธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความสำเร็จของวงการแพทย์ตะวันตกในการจัดการกับโรคระบาดดั้งเดิม สามารถจำกัดขอบเขตของการลุกลามของโรคระบาดหรือจำกัดจำนวนผู้ล้มตายได้ โรคระบาดในระยะหลังๆ เช่น MERS หรือ

อีโบลาก็มีจำนวนคนตายไม่มากนักและเป็นกลายเป็นโรคระบาดประจำถิ่นไป โรคระบาดจึงไม่เป็นที่น่าเกรงขามอีกต่อไป ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ตะวันตกพัฒนาจากการเน้นการรักษาพยาบาล จนสามารถหยุดยั้งการตายในจากโรคร้ายต่างๆ ได้แล้วค่อยๆ ขยับมาเน้นการป้องกัน เช่นการคิดค้นวัคซีนต่างๆ แล้วก็ขยับมาเป็นการรักษาสุขภาพ และกำลังขยับเคลื่อนเข้าสู่เป้าหมายใหม่ของการต่อต้านความตาย เป้าหมายของการแพทย์แบบก้าวหน้าตามกระบวนทัศน์ “พันมนุษย์นิยม” (Transhuman) มอง “การแก่” เป็นโรคที่รักษาได้ (Medicalization of aging) และการต่ออายุให้ยืนยาวไม่ใช่เรื่องผิดศีลธรรม (Ethicization of aging) ผู้รับความคิดในแนวนี้จะทุ่มทุนกับปัญหาการยืดอายุมนุษย์หรือต่อต้านความตาย โจทย์ใหญ่ในวงการแพทย์กลายเป็นว่าทำอย่างไรถึงจะยืดอายุมนุษย์ต่อไปได้ (Live longer) สังคมตะวันตกกลายเป็นสังคมที่ปฏิเสธความตายที่ผ่อนคลายความกังวลเรื่องความตายหรือไม่เห็นความสำคัญของการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะไม่ใหตาย ดังนั้นเมื่อความตายเช่นโควิด-19 มาถึงสังคมเหล่านี้ก็รับไม่ทันแล้ว

โควิด-19 อาจจะทำให้วัฒนธรรมเดิมเกี่ยวกับการตายเปลี่ยนแปลงไป เช่น การจัดการศพผู้ตาย ซึ่งหากญาติของใครเสียชีวิตด้วยโควิด-19 ก็ต้องจัดการงานศพอย่างเร่งรัด ต้องลดทอนประเพณีการจัดการงานศพไป แม้ผู้ตายจะไม่ใช่ผู้ติดเชื้อ การรักษาระยะห่างทางสังคมทำให้ไม่สามารถจัดงานศพตามประเพณีนิยมได้ บ้างก็จะต้องเก็บศพไว้แล้วหวังว่าโควิด-19 จะสงบลงภายในเวลา 2-3 เดือนมิฉะนั้นก็ต้องเก็บกัน

ข้ามปี บางครอบครัวจึงตัดสินใจให้เผาทันที ทั้งๆ ที่ผู้ตายไม่ได้ติดเชื้อ ปัญหาใหญ่ถัดมาก็คือบางวัดไม่รับเผา ปรากฏการณ์เช่นนี้ถ้าเกิดขึ้นซ้ำซากก็จะเป็นผลลากยาวและอาจส่งผลถึงวัฒนธรรมในระยะยาว เพราะถ้าวัดเป็นที่พึ่งสุดท้ายไม่ได้แล้ว ก็อาจจะเป็นโอกาสที่ภาคเอกชนจะก้าวเข้ามาทำฌาปนสถานและจัดพิธีศพออนไลน์หรือแม้แต่ในอนาคตการจัดพิธีศพซึ่งเจ้าภาพอาจลดทอนการจัดการตามประเพณีนิยมเดิม พิธีกรรมที่เคยอาศัยพระสงฆ์ก็อาจใช้การสวดเสมือนจริง ซึ่งใช้เทปหรือการบรรยายธรรมะของคฤหัสถ์ที่เข้าใจง่ายตรงกับรสนิยมคนรุ่นใหม่

ในช่วงโควิด-19 สถาบันสงฆ์ได้ปรับปรุงบทบาทของวัดโดยใช้เทคโนโลยีออนไลน์ เช่น มีการเวียนเทียนและแสดงพระธรรมเทศนาออนไลน์ การให้คำปรึกษาหรือคลินิกธรรมะ 24 ชั่วโมงออนไลน์ ซึ่งก็เป็นทิศทางที่น่ายินดี เพราะโลกมีแนวโน้มที่จะเคลื่อนตัวเข้าสู่ยุคที่มีผู้เป็นอิสระจากศาสนา (Atheist) หรือจะเรียกว่ายุคที่มีผู้ไร้ศาสนามากขึ้น สถาบันสงฆ์ก็จะต้องเตรียมพร้อมเพื่อปรับตัวใหญ่ในวันข้างหน้า

โลกตะวันตกมองปัญหาโรคระบาดว่าเป็นปัญหาทางเทคนิคขอให้มีวัคซีนหรือยามารักษาก็จะสามารถสยบโรคระบาดได้ แต่ ณ ขณะนี้โควิด-19 เป็นโรคอุบัติใหม่ที่ยังไม่มียาและวัคซีน ประเทศต่างๆ จึงถูกบังคับให้ใช้วิธีการแก้ไขปัญหาลักษณะเฉพาะหน้าโดยวิธีทางสังคมเช่น การรักษาระยะห่างทางสังคมที่เราใช้อยู่ทุกวันนี้ การจัดการโควิด-19 โดยวิธีทางสังคมนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนทั่วไปด้วย ที่ชัดเจนก็คือ การซื้อของ การทำงาน และการศึกษา แม้แต่การเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวในต่างประเทศก็ออนไลน์มากขึ้น โควิด-19 เร่งให้สังคมไทยเข้าสู่สังคมดิจิทัลเร็วขึ้น การล็อกดาวน์ที่ดูเหมือนว่าจะมีต้นทุนไม่สูงนัก แต่ต้นทุนทางเศรษฐกิจก็ตามมากลับสูงมาก โดยเฉพาะคนจนที่เข้าไม่ถึงระบบออนไลน์ โควิด-19 จึงดูเหมือนจะตอกย้ำลงไปในการสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมให้เหลื่อมล้ำกันมากขึ้น

โชคที่รัฐบาลมีมาตรการล็อกดาวน์ที่ทันเวลาและยังเป็นวิธีการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมให้กับประชาชน หากเราโชคดีประชาชนให้ความร่วมมือและมีวินัย เราก็คงจะสามารถควบคุมปัญหาให้ต่ำที่สุดเท่าที่จะทำได้ เสรีจแล้วก็เปิดให้เศรษฐกิจและชีวิตประจำวันเดินหน้าต่อไป อาจจะต้องยกเว้นพวกสถานบันเทิงและการมั่วสุมในเอนต์ต่างๆ ที่ต้องรอไปจนกระทั่งถึงปีหน้า การมาเยือนของโควิด-19 หากยังอยู่ยาวนานจะยิ่งมีผลซึมลึกลงไปในการสร้าง วัฒนธรรม การทำมาหากิน และวิถีชีวิต ตลอดจนโลกทัศน์ ซึ่งจะกระทบกับอนาคตของคนไทย 4.0 ในภายภาคหน้า!!